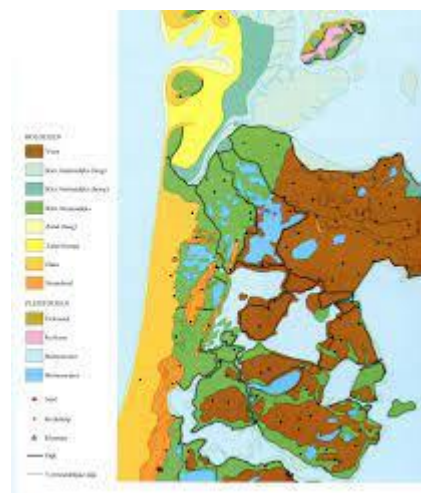
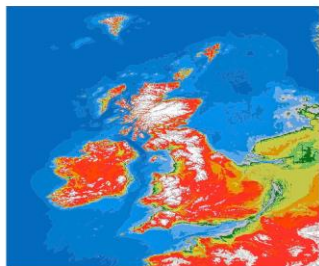
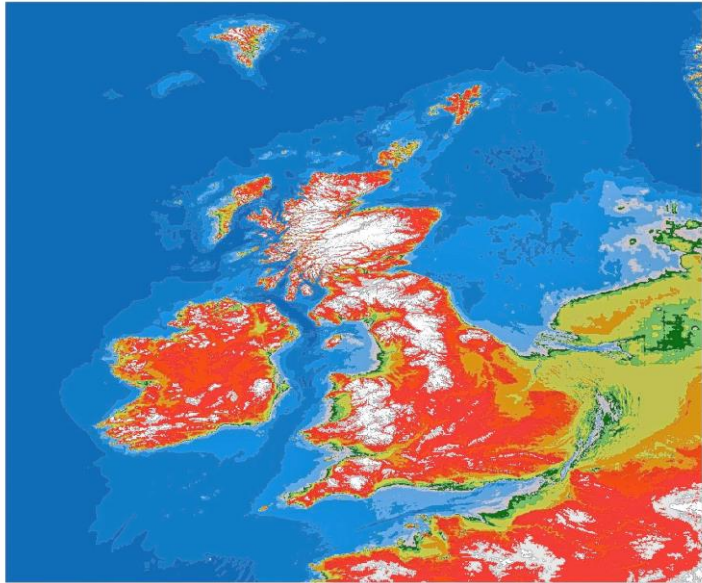
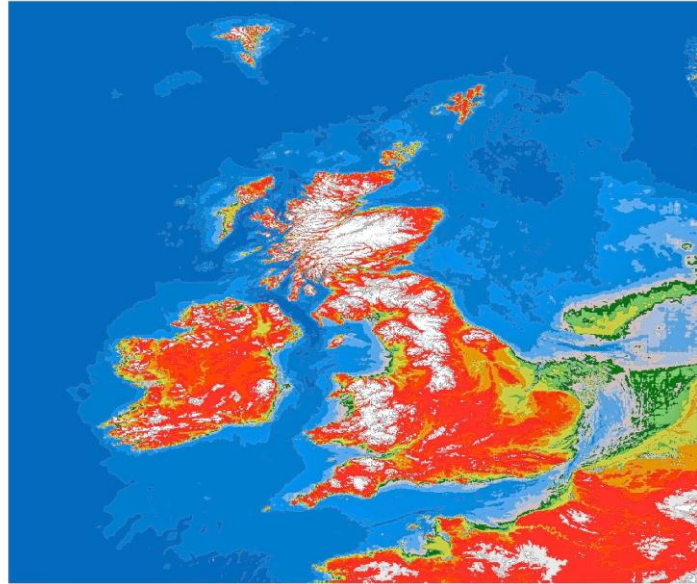

Ontstaan Landschap

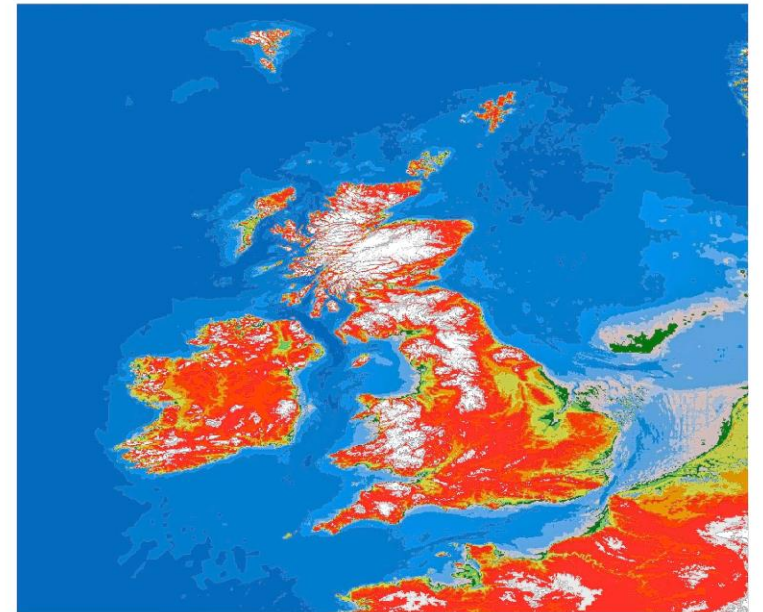

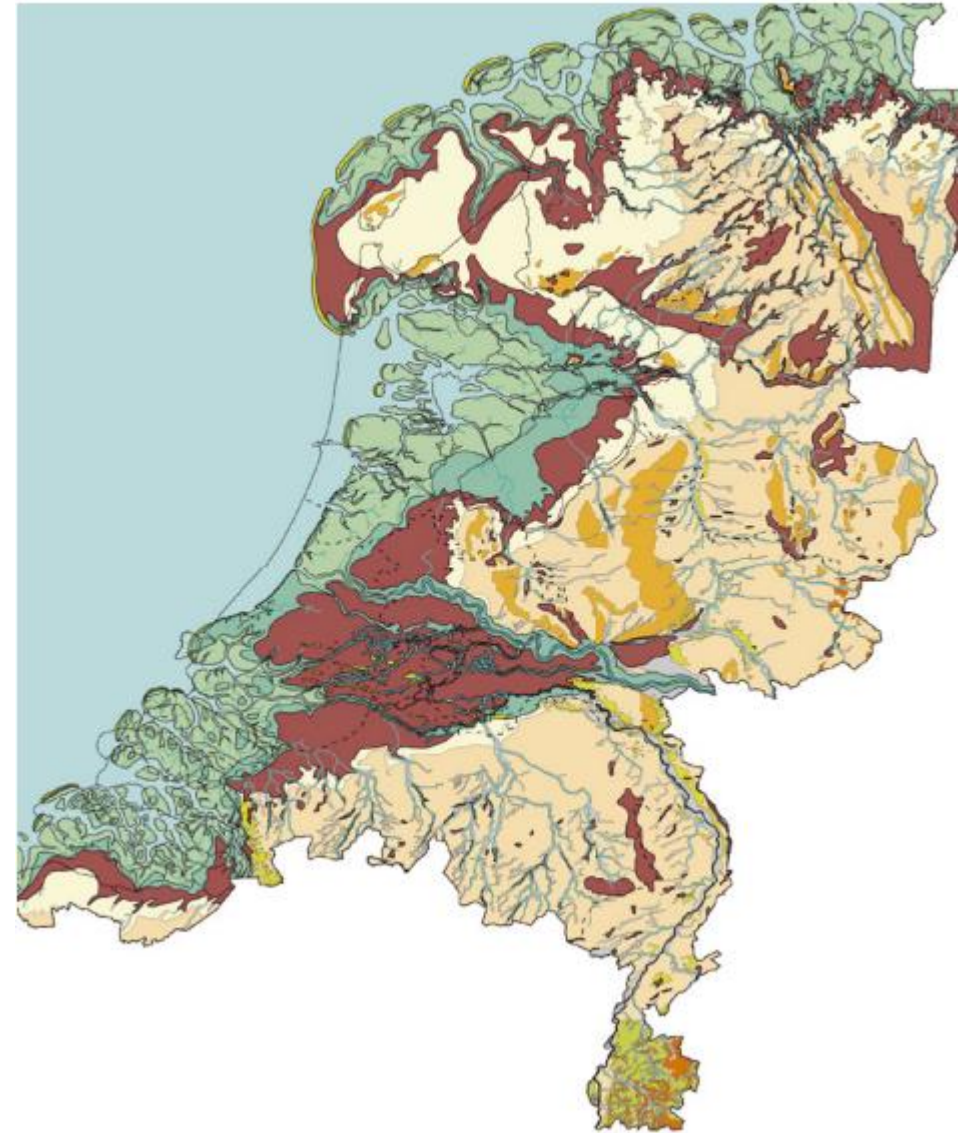
11 000 jaar geleden

9000 jaar geleden

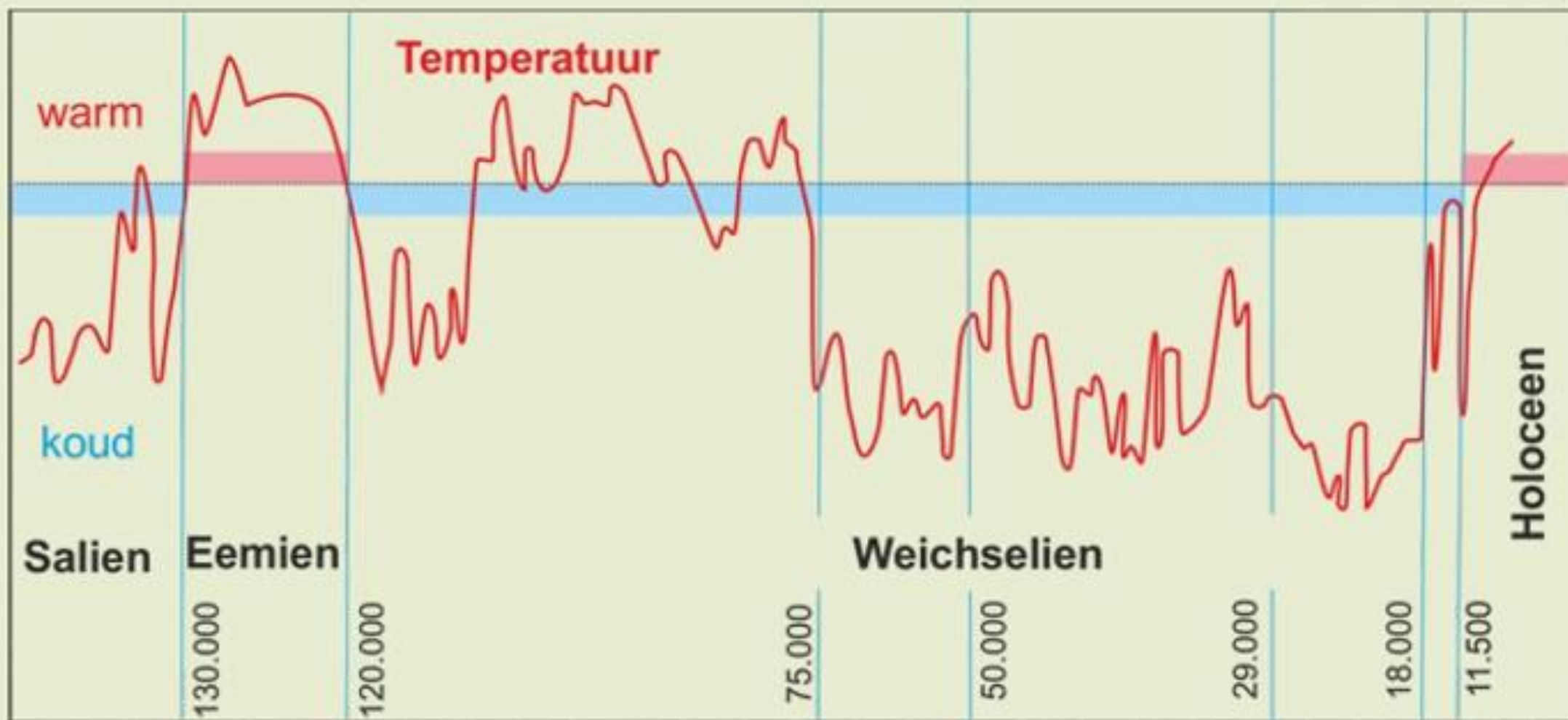
8000 jaar geleden

één na laatste ijstijd 190.000 tot 125.000 jaar

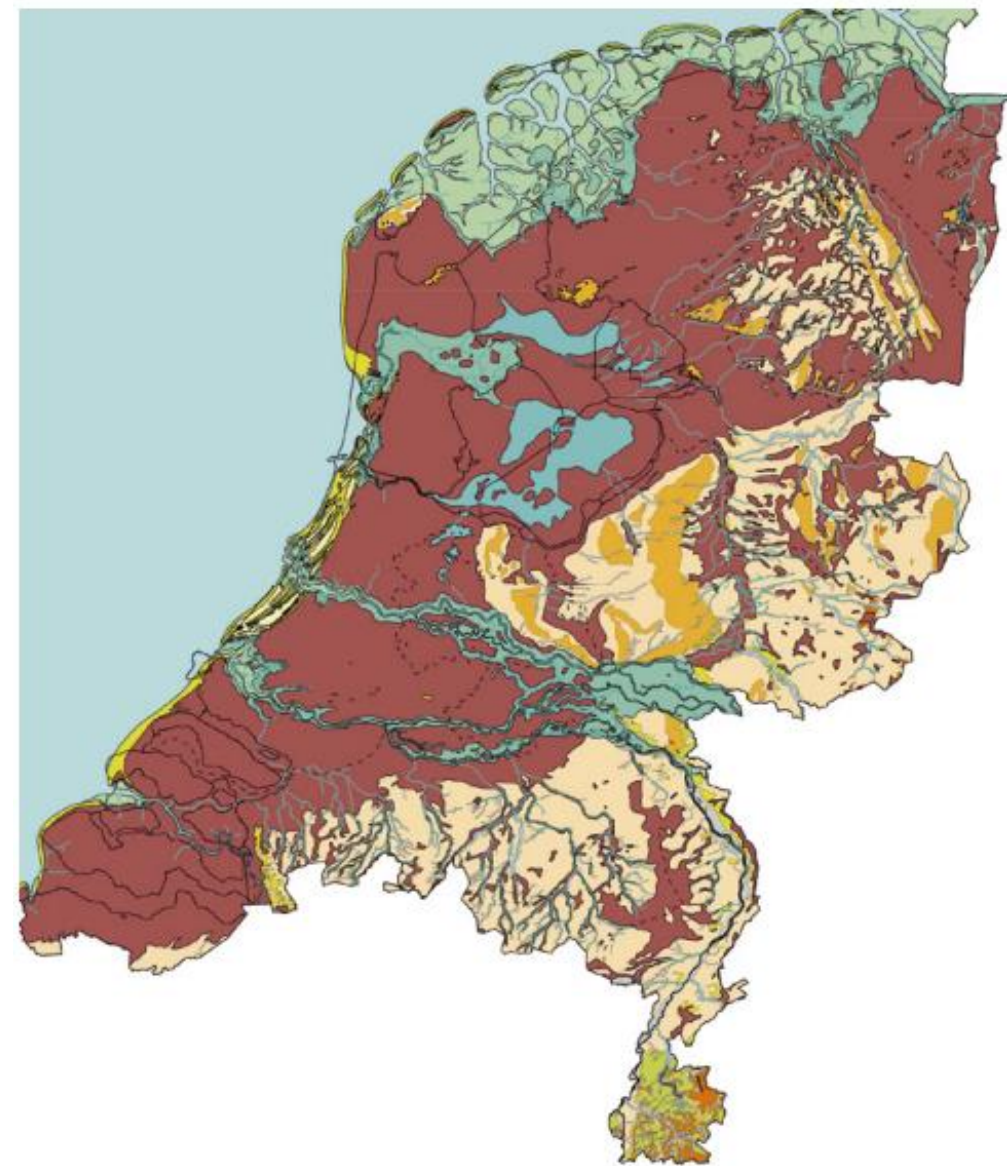
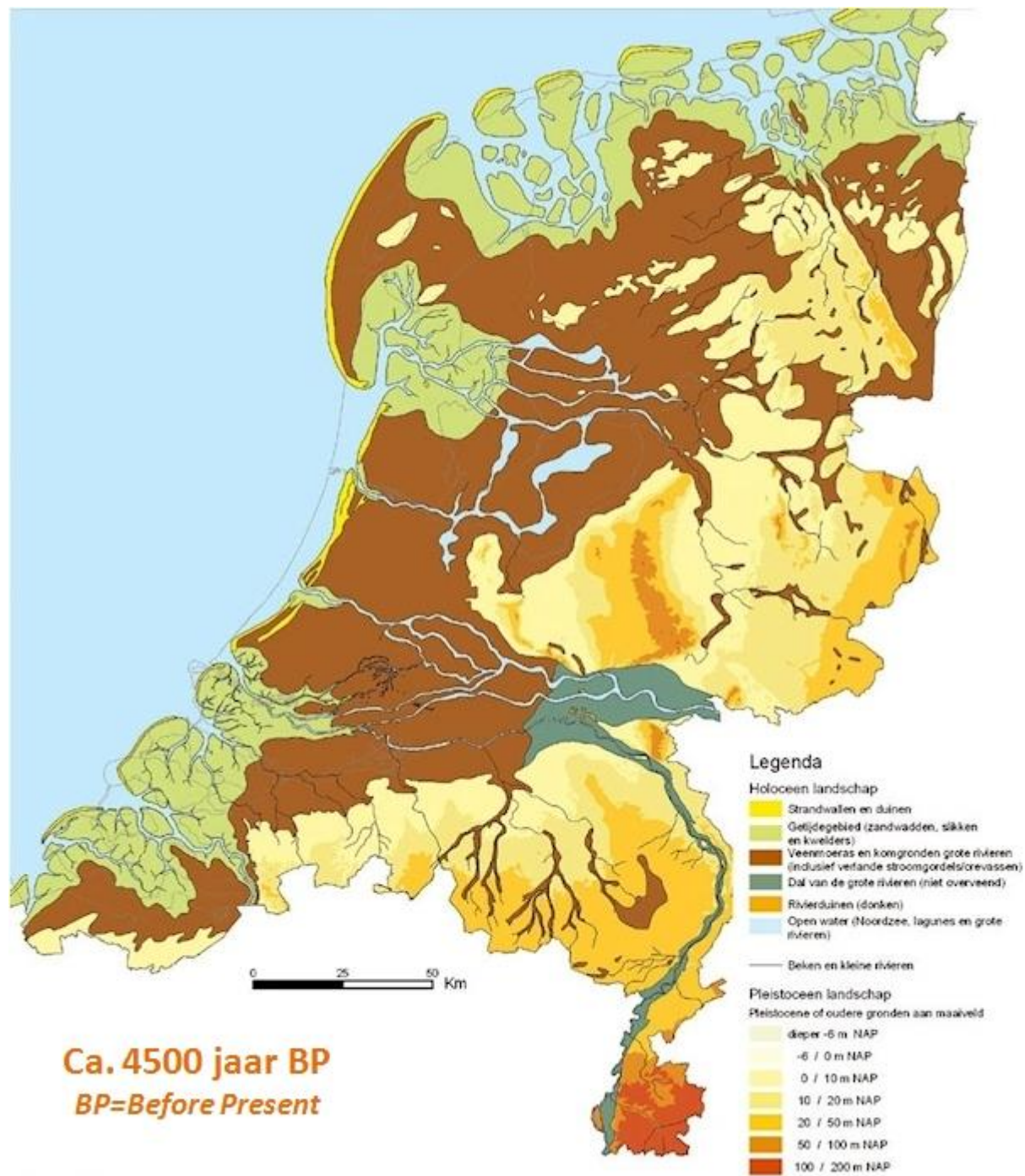
De laatste ijstijd duurde van ongeveer 115.000 tot 12.000 jaar

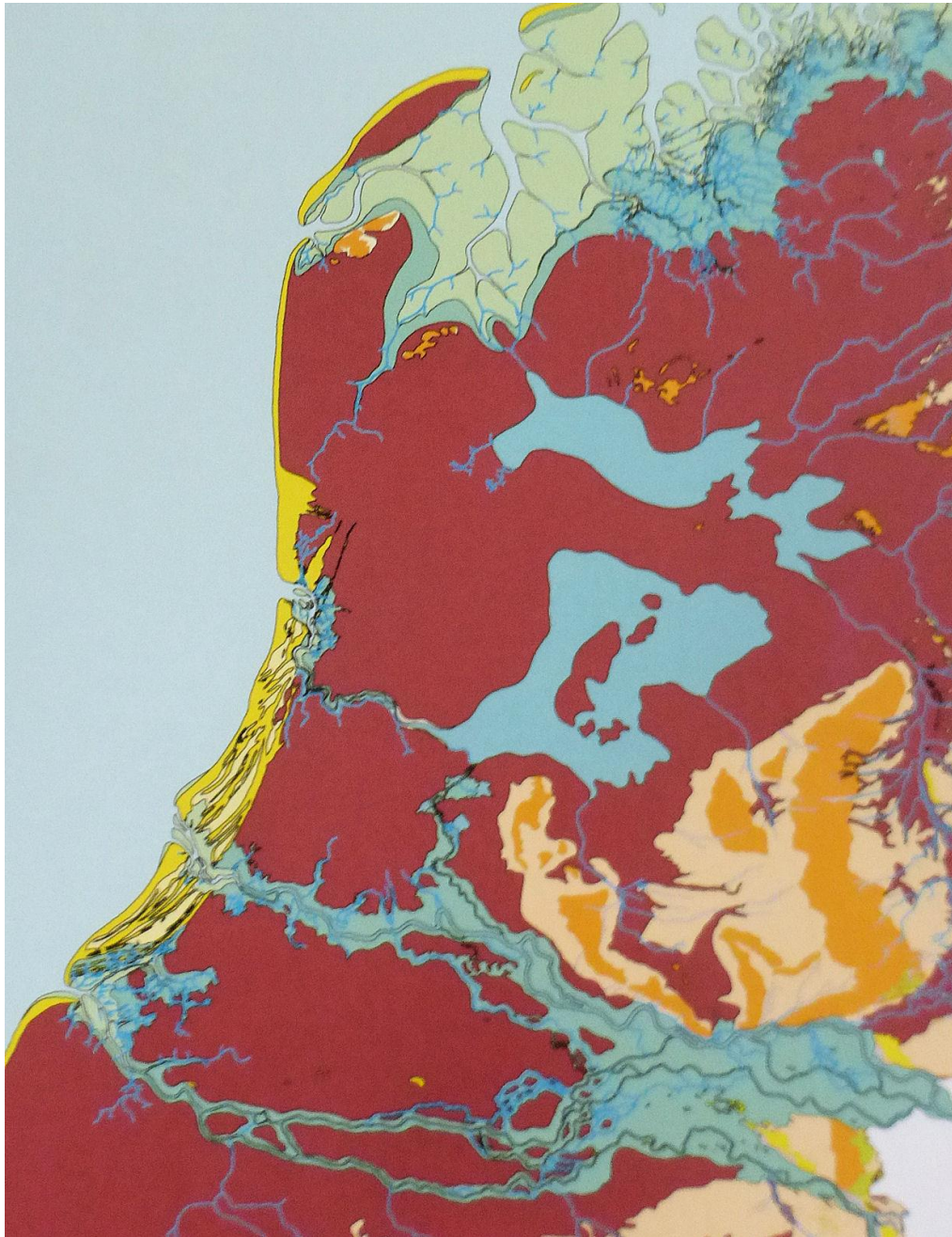

Holocene Zeespiegelstijging (ZSS)

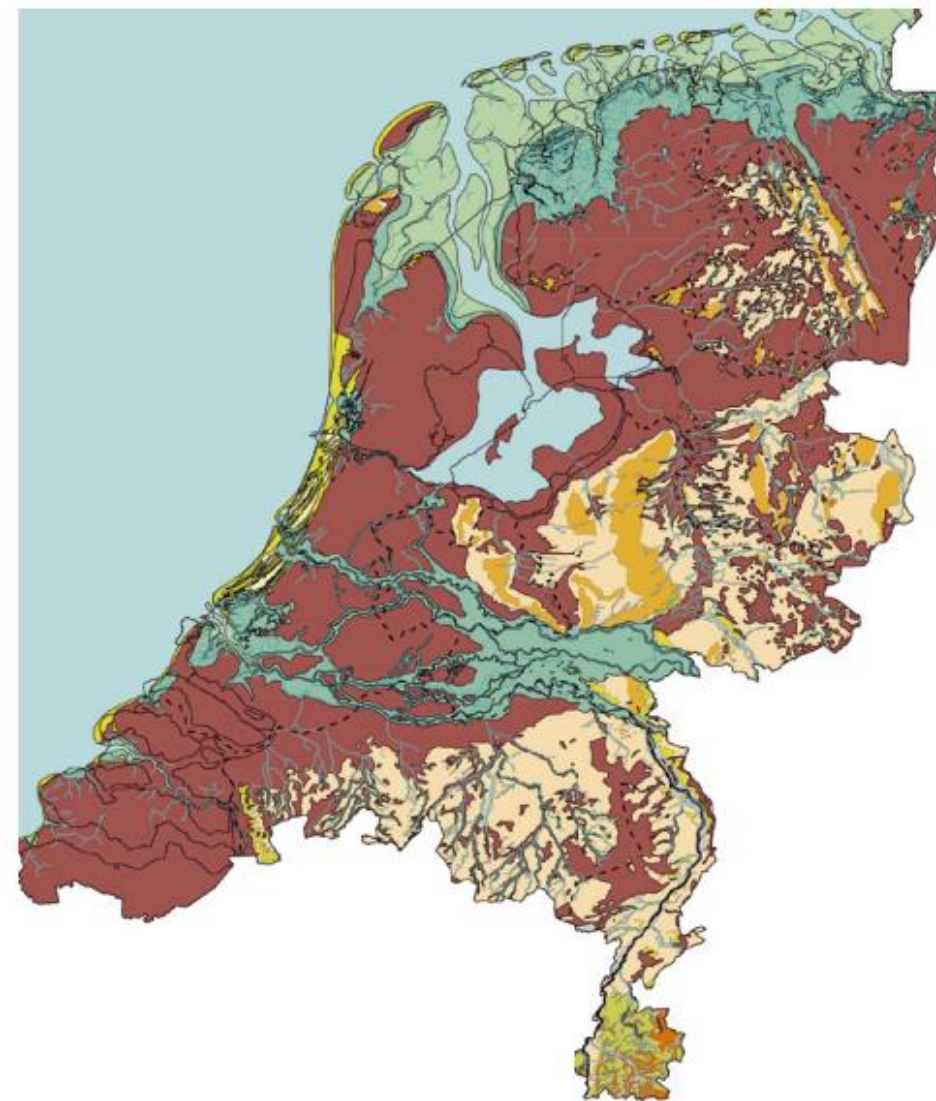

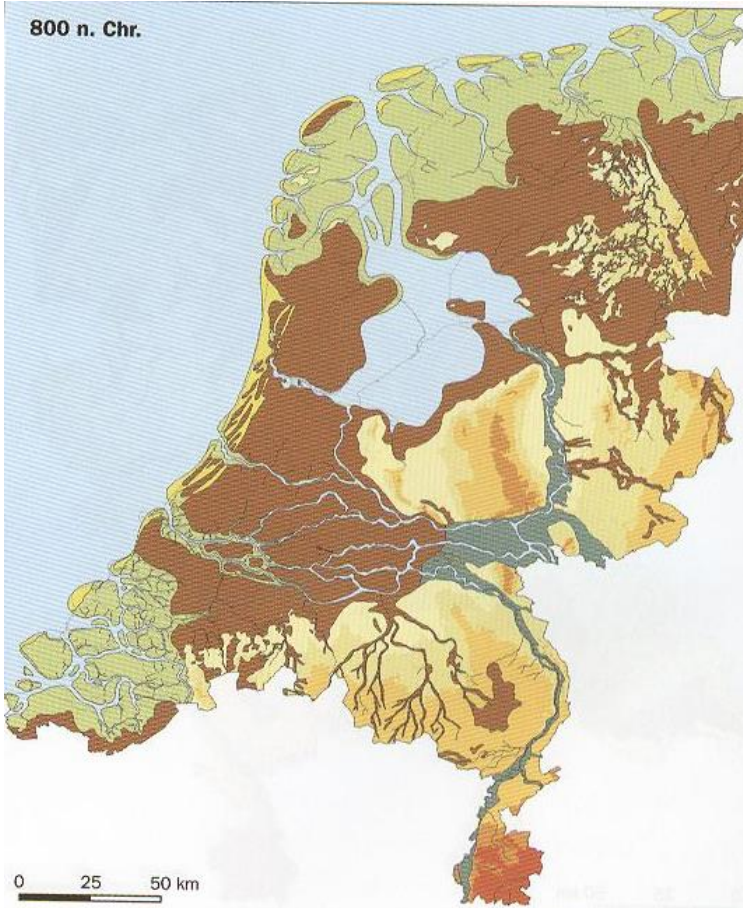

De Noordelijke tak van de Rijn via
het IJ mondt dan uit in Castricum

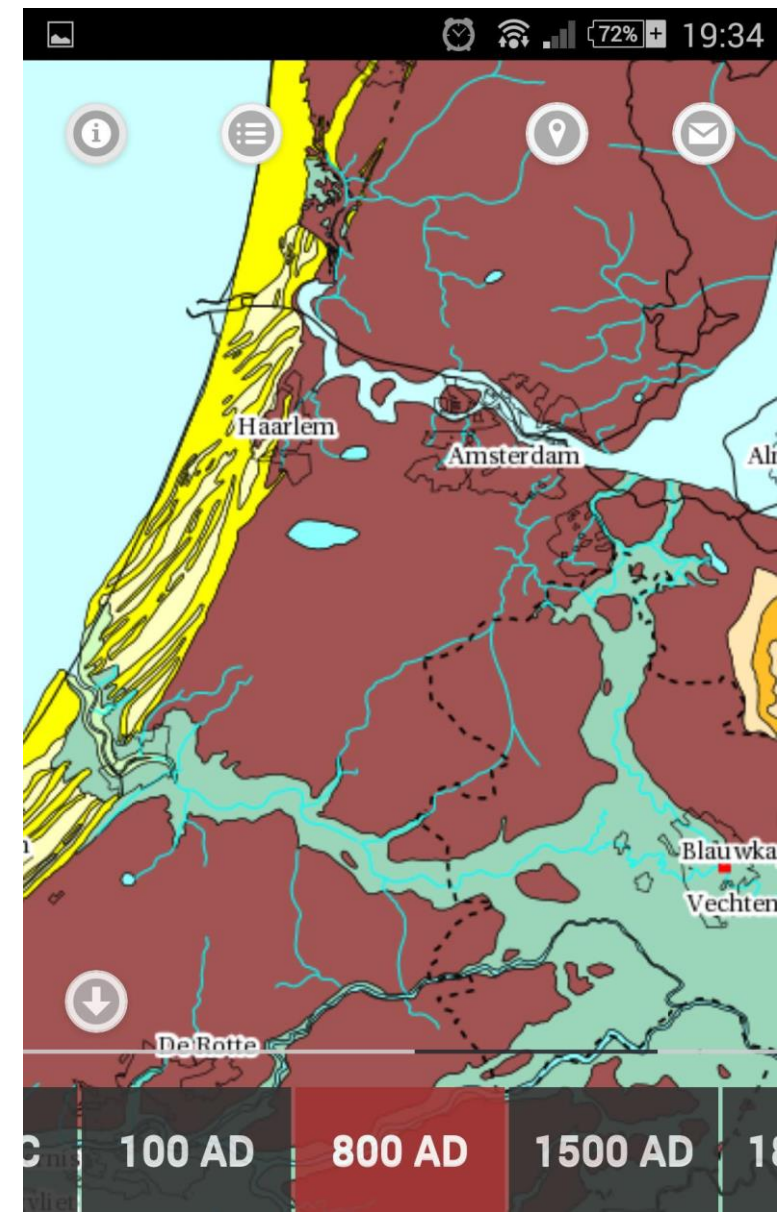
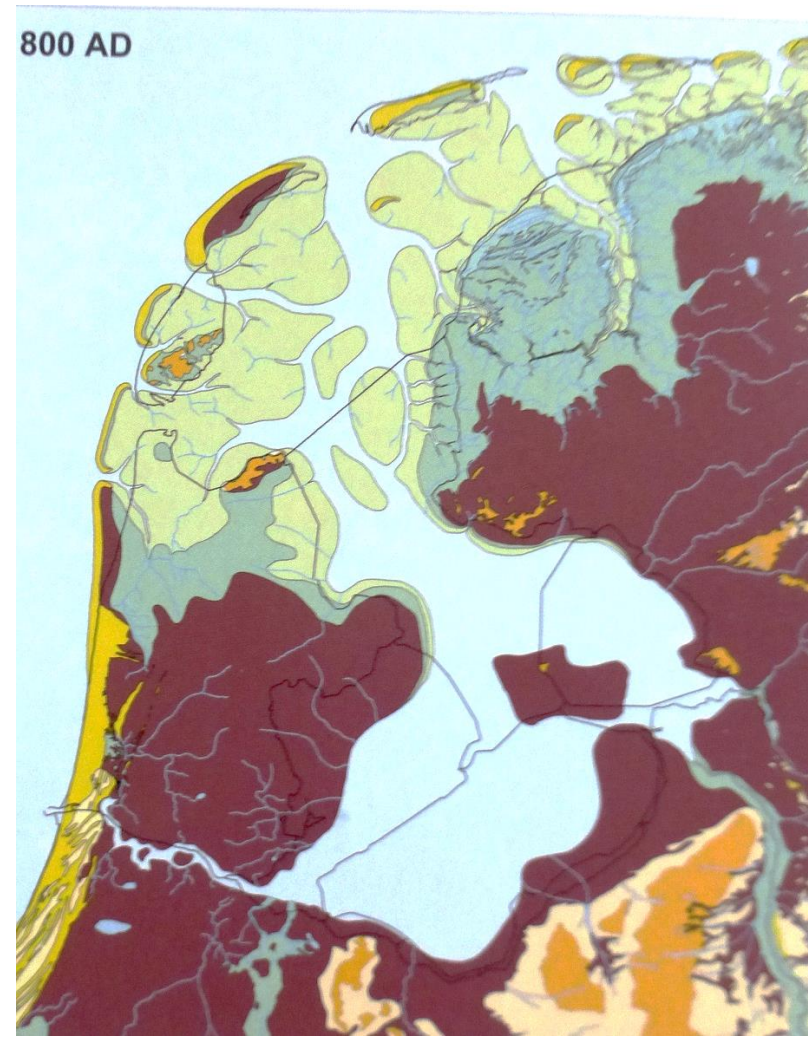

800 n. Chr.

0 25 50 km

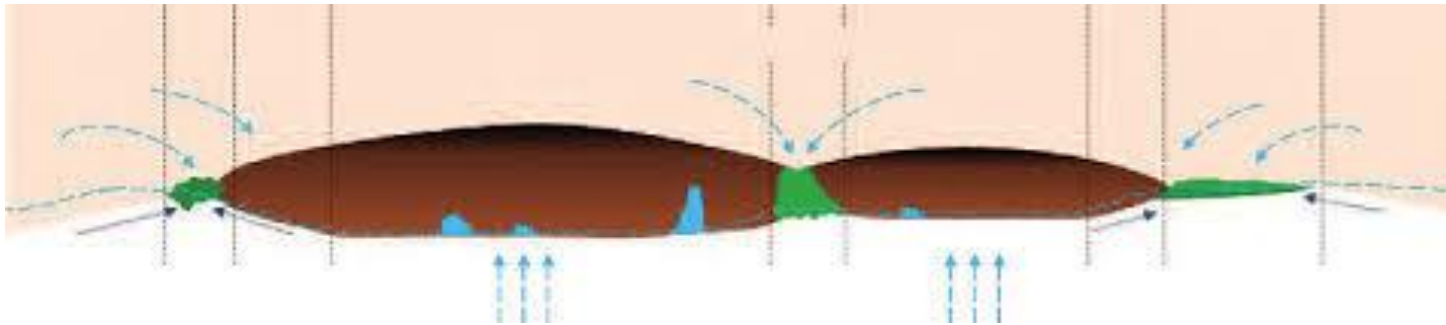

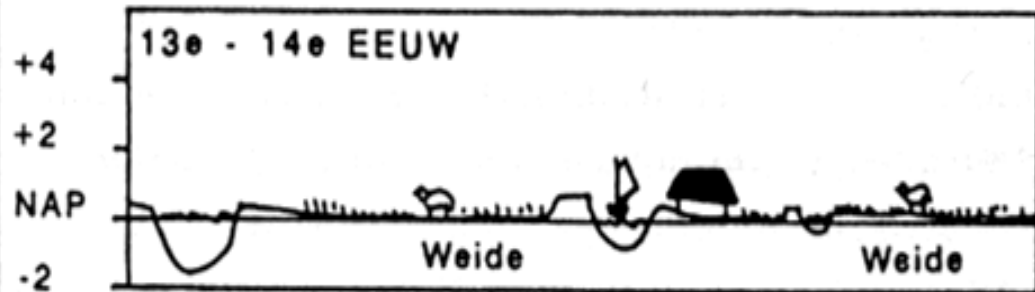
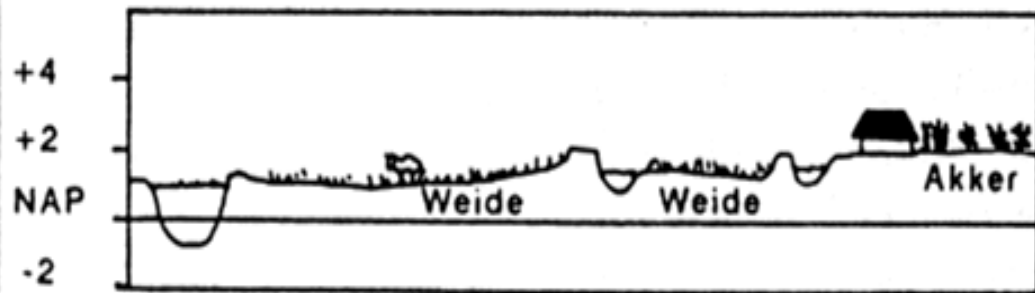
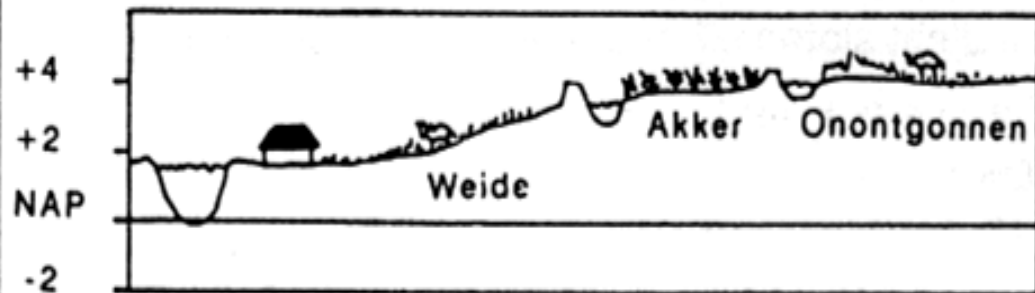
800 AD

Rond het jaar 1000

- Akkertjes bij de kust werden door zand overstoven
- Slechte weersomstandigheden, ontstaan jonge duinen
- Mensen trokken meer oostwaarts
- Ontginning van het veen

Bodemdaling door ontginning moeras:

- akkers worden weiland
- dorpen verplaatsen zich.

top van de veenrug, grens ontginningsgebied

veenstroom

voedselarm veen
voedselrijk veen

achterkade

ontginningsbasis

1e fase

tweede achterkade

restveen

2e fase

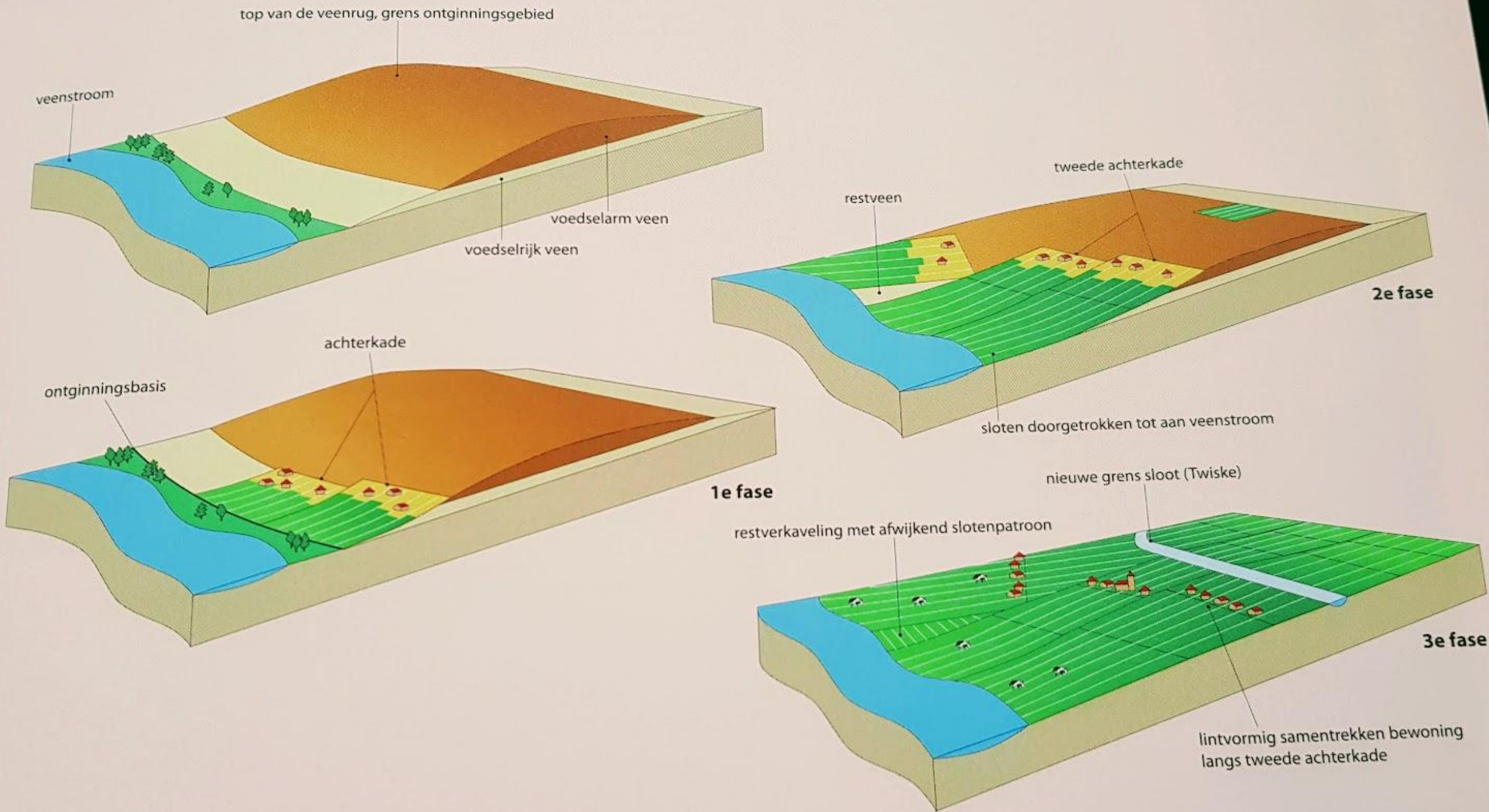
sloten doorgetrokken tot aan veenstroom

restverkaveling met afwijkend slotenpatroon

nieuwe grens sloot (Twiske)

3e fase

lintvormig samentrekken bewoning
langs tweede achterkade

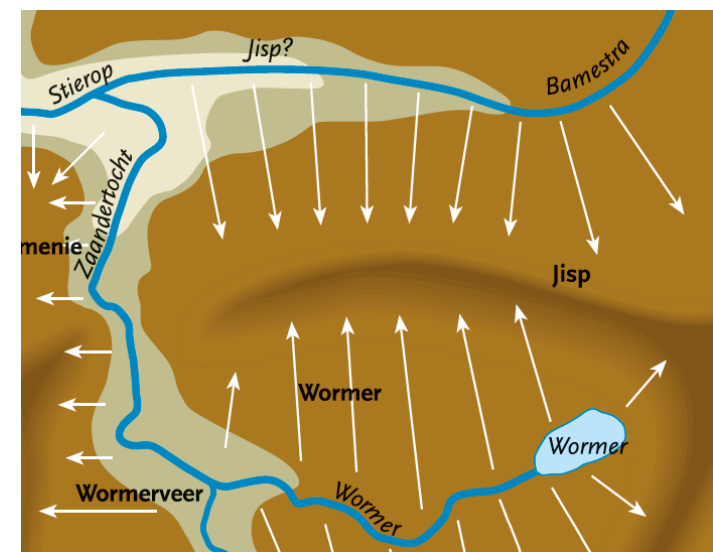
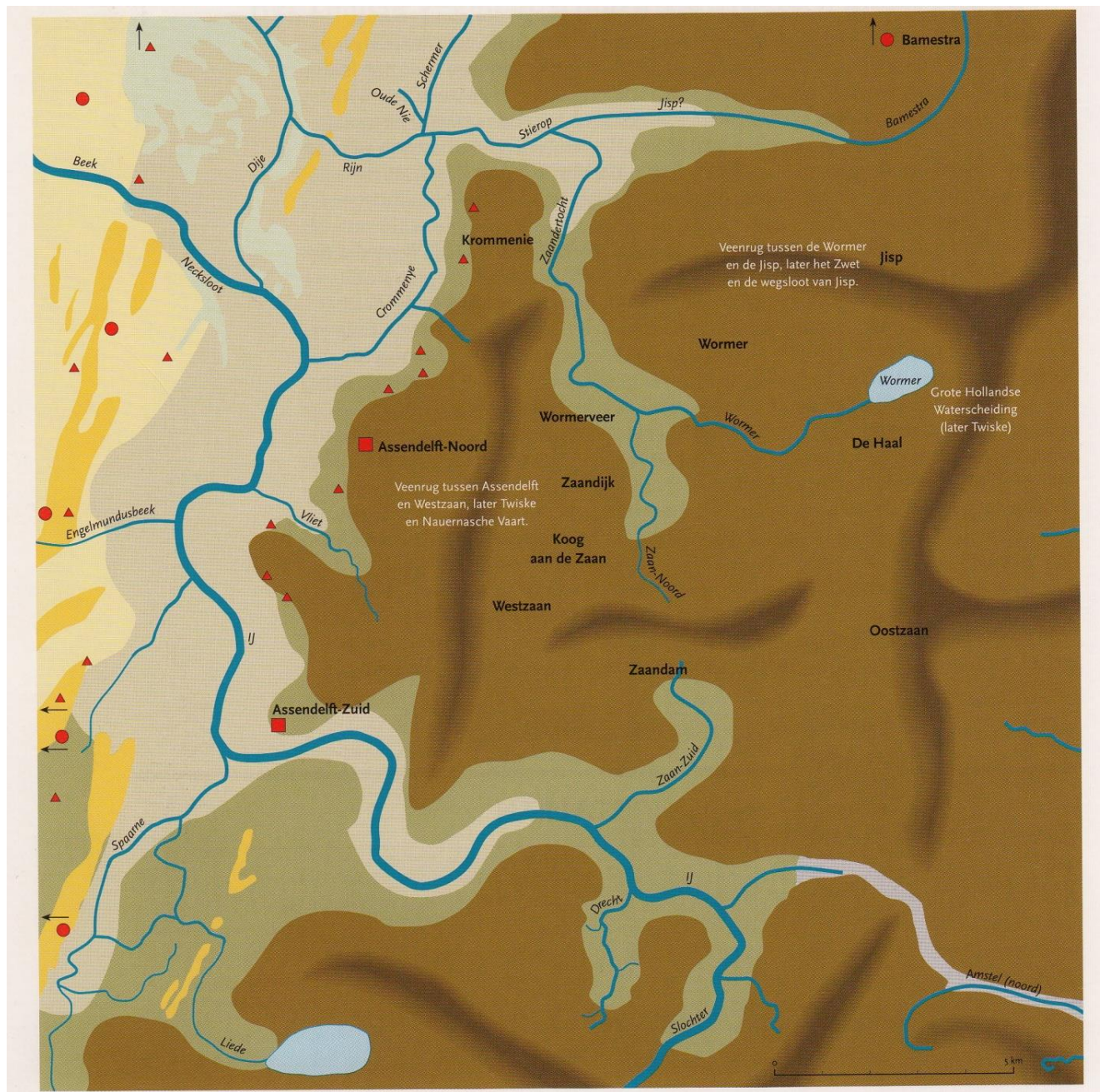
Oorsprong Laag Holland: Hoogveen

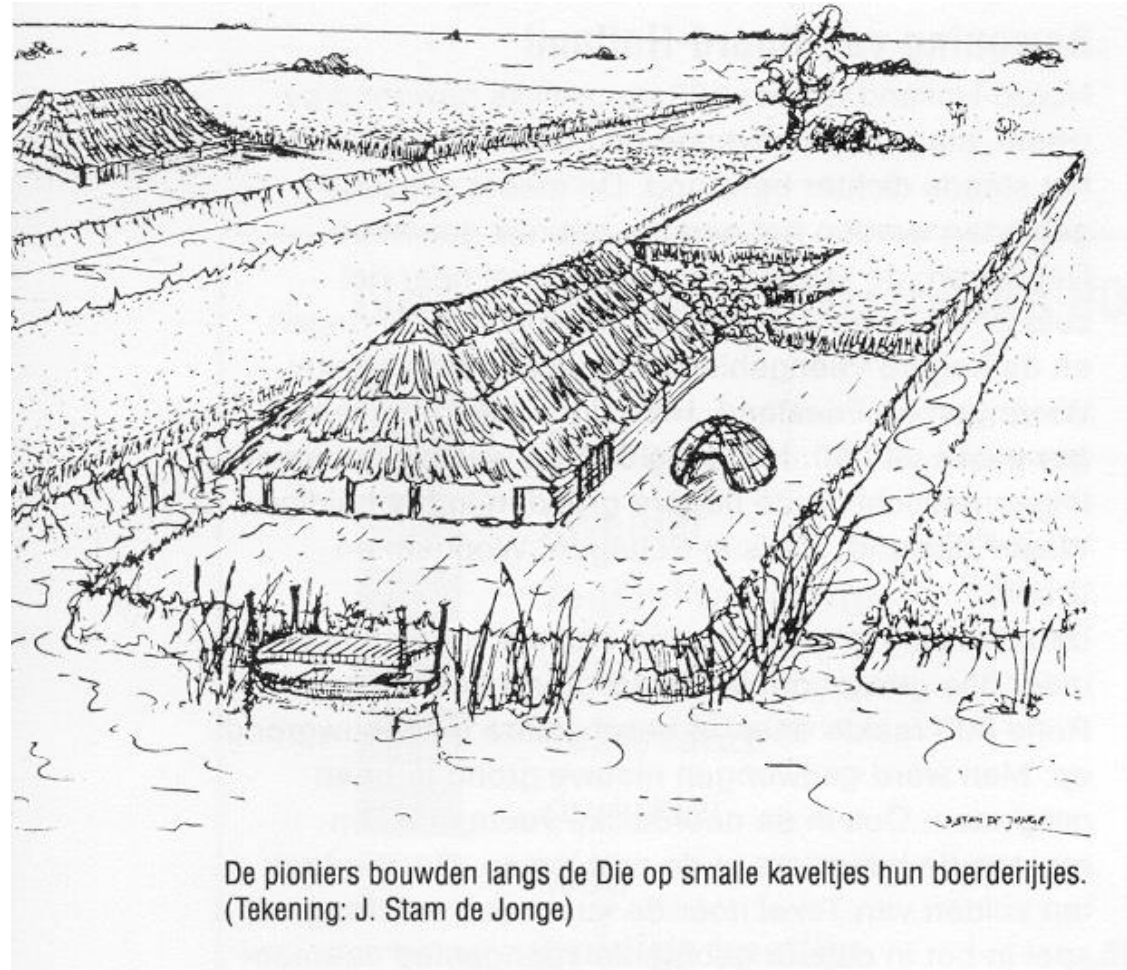
Laag Holland Nu: Veenpolder

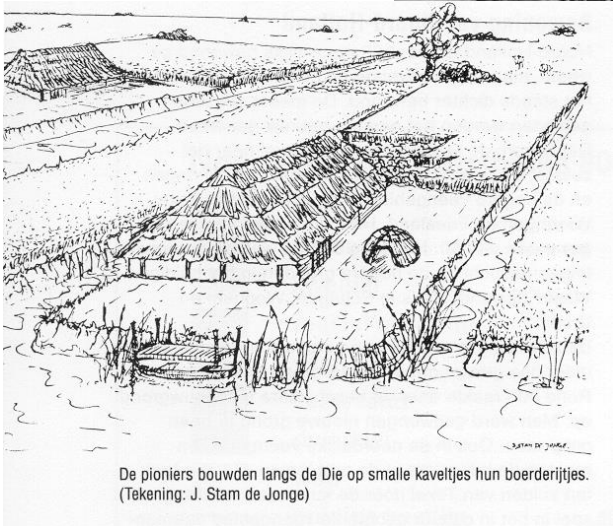
Bron: Rik de Visser

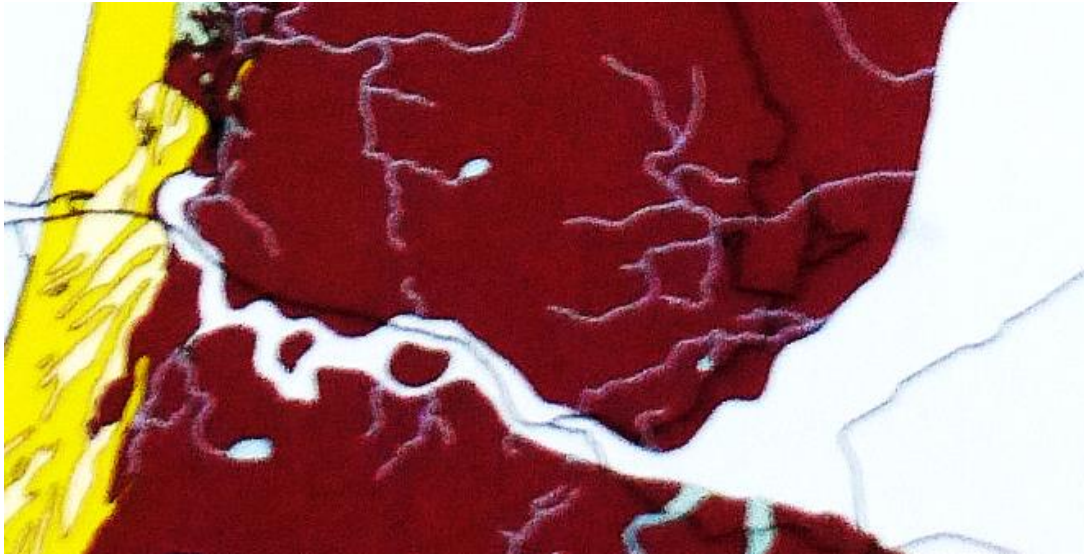
Er wordt ingegrepen op de waterhuishouding van de veengebieden; greppels en sloten worden gegraven om het moeras nog droger te maken en akkers aan te leggen.

Moeras wordt in cultuur gebracht; hier veenrivier als ontginningsbasis

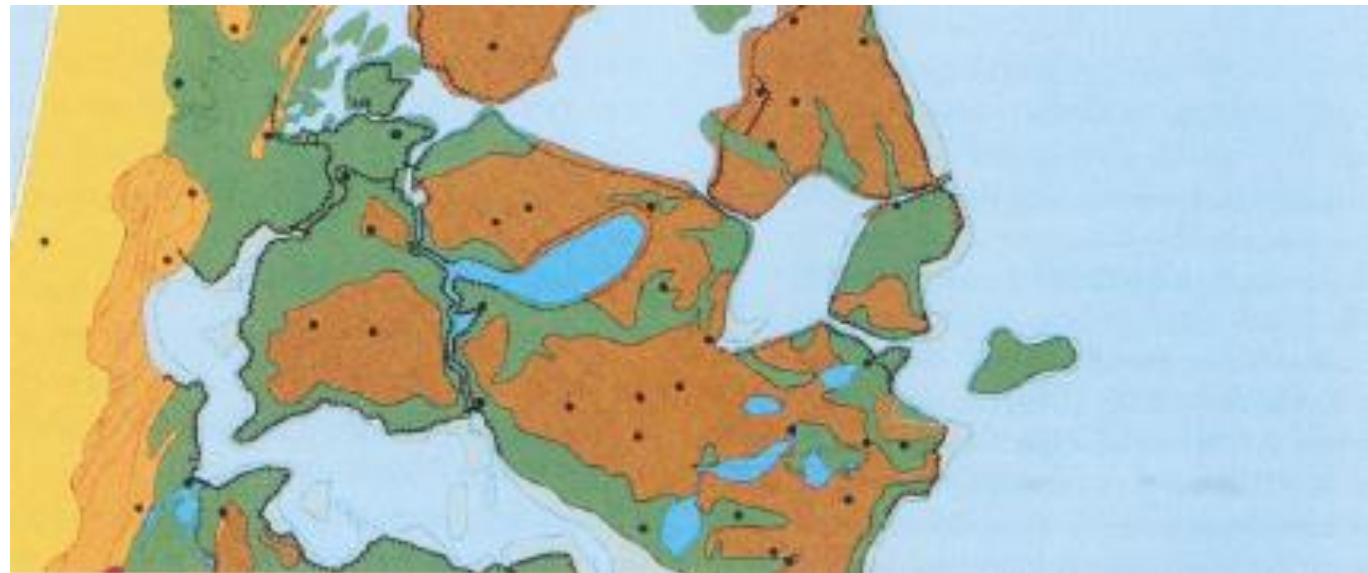

800 *P.Vos*

1350

Het IJ wordt
breder

Water van
Zuiderzee
dringt binnen

Reconstructiekaart 1350

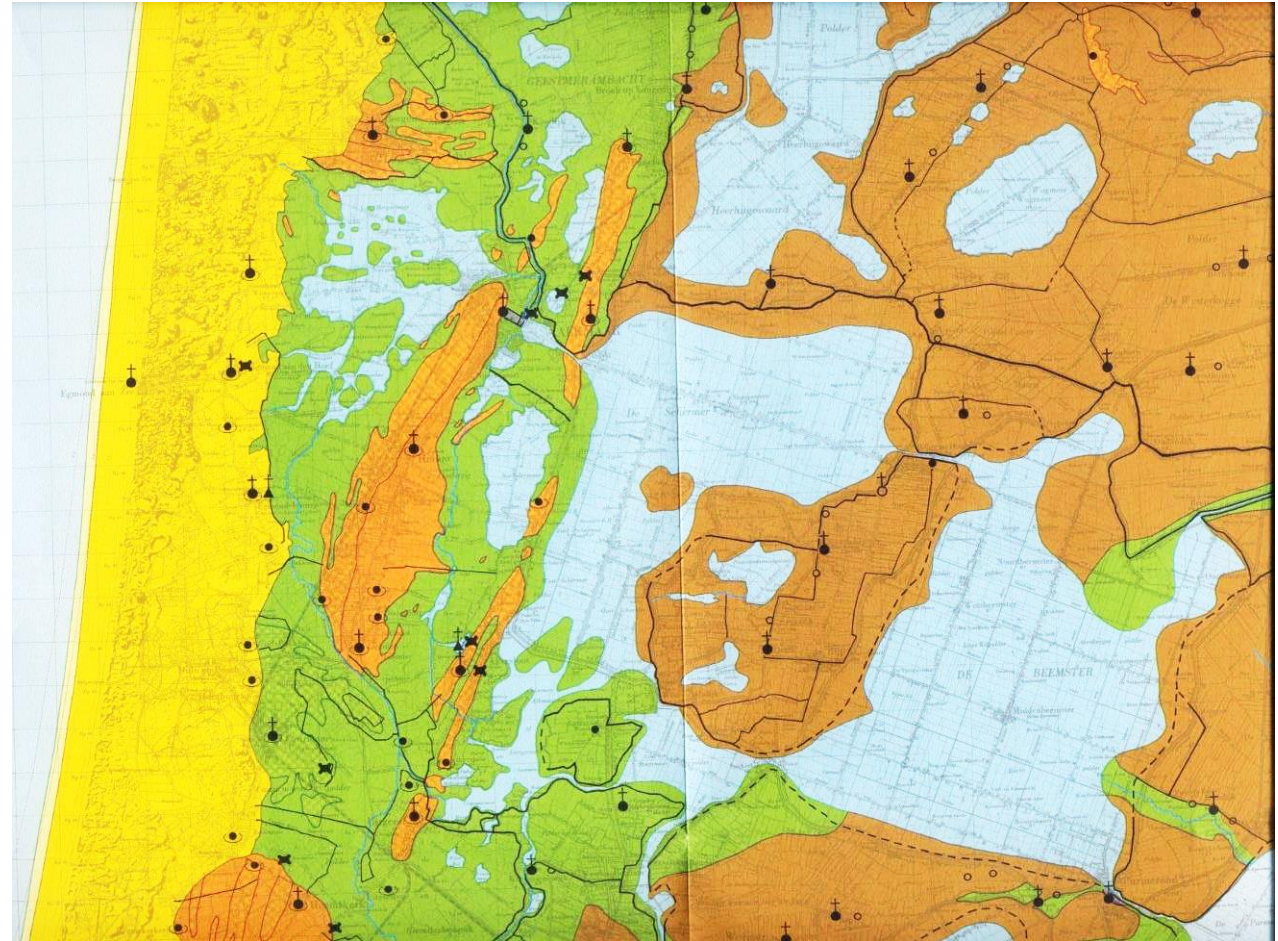
70% van land is water geworden

Bruin = veen

Groen = zeeklei

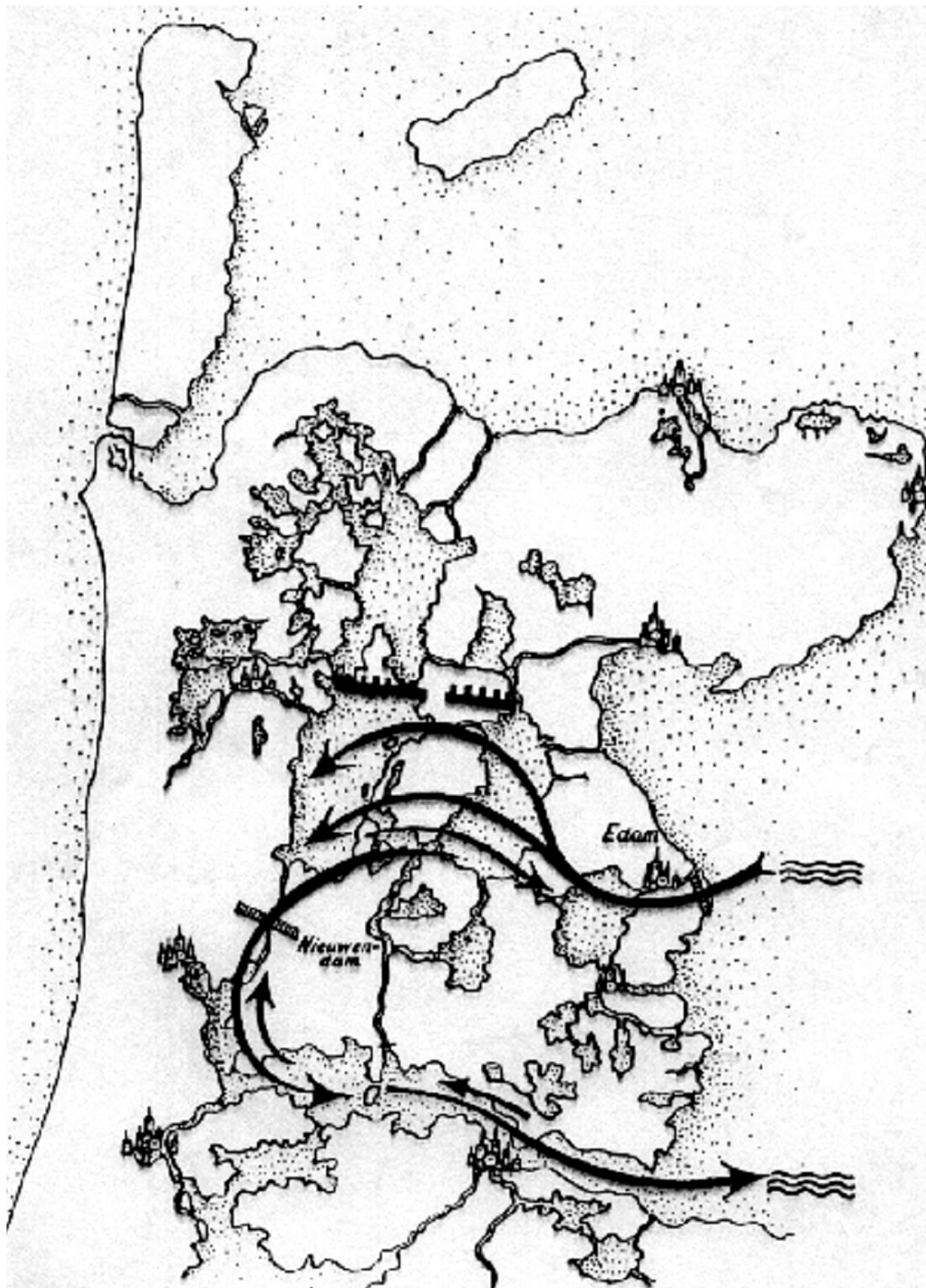
Geel = zand

Oost- en Westknollendam

- Noorddam
- 14^e eeuw
- De namen West- en Oostknollendam dateren van 16^e eeuw
- Getijde bewegingen tegenhouden
- Sluizen (1374) en nauw verband met Hoge dam in Zaandam
- Eerste waterschappen 13^e eeuw
- 1544 , Karel V einde aan maatregel, Zaan werd onderdeel van schermerboezem. 17^e eeuw dam verwijderd

Invloed buitenwater tot ver in 16^e eeuw

*bron: Schilstra
(Kop NH niet correct
weergegeven!)*

Getijdegebied

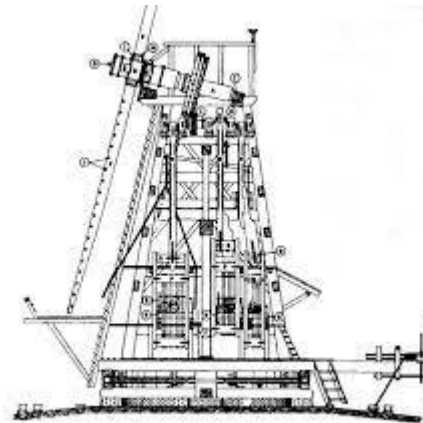
Eerste polders en droogmakerijen

- Rond jaar 1000 kades en spuisluisjes
- Rond Alkmaar eerste droogmakerij
- Egmondermeer en Bergermeer
- Kwamen windmolens
- 1570 Allerheiligen vloed die alles teniet deed

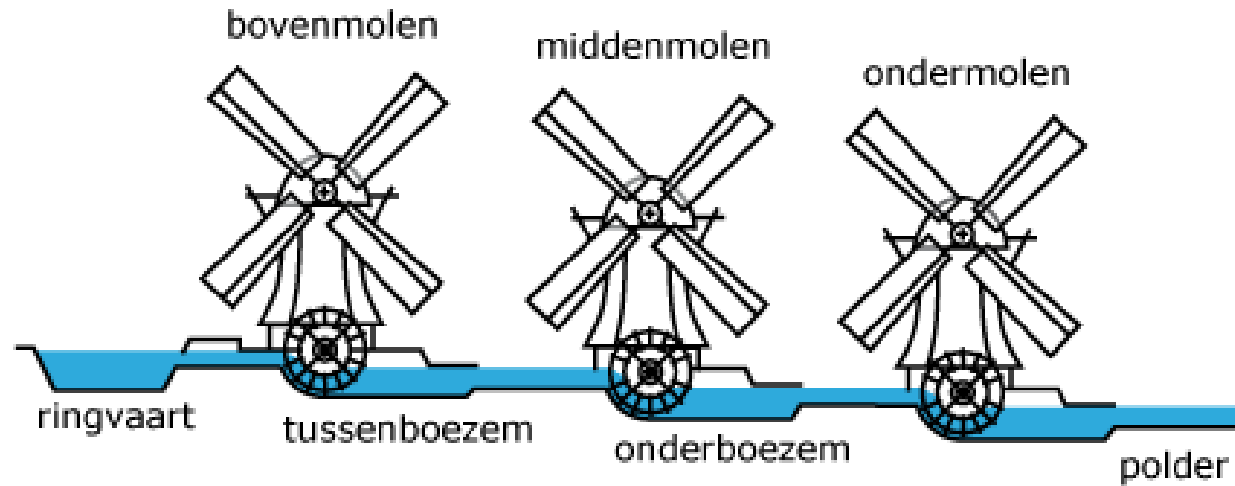

Cornelis van Corneliszoon

- Krelis Lootsje
- Toepassing van de krukas
- Kollergang van molenstenen
- Centrifugaal pomp
- Rosmolen

Polders en Droogmakerijen 17^e eeuw

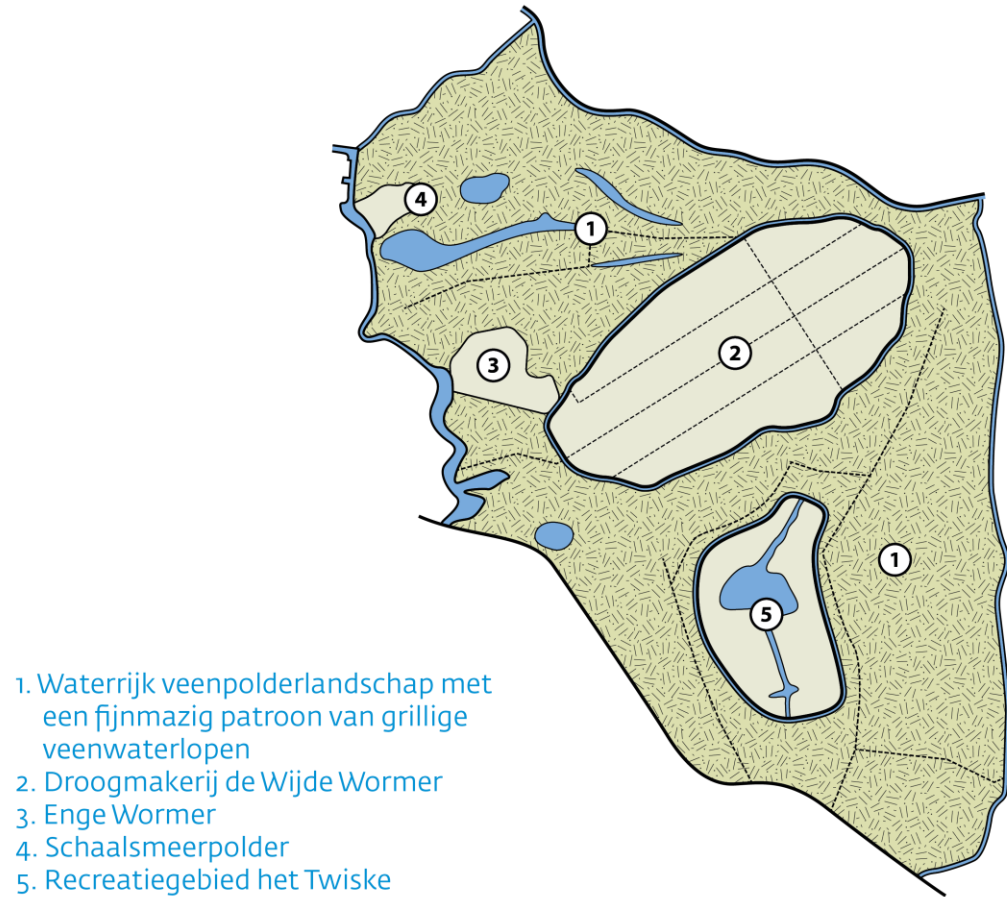

Verschil polder en droogmakerij

- Elke droogmakerij is een polder
- Polder is drassig stuk land waarbij het waterpeil geregeld wordt
- Droogmakerij is een voormalig meer welke drooggemalen is.

Wormer en Wormer- , Jisperveld

Schaalsmeer

Schaalsmeer werd in 1631 drooggemalen. Molen heeft tot 1916 gemalen.

Glorieuze poldermakerij steunde op grootschalige omkoping

Bart Middelburg

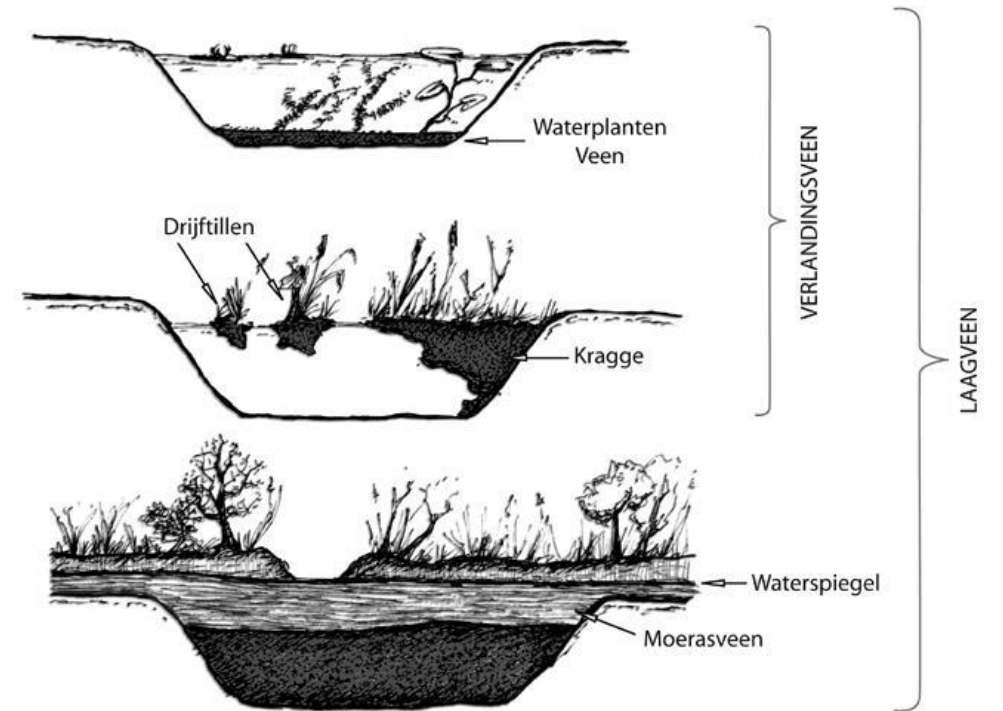
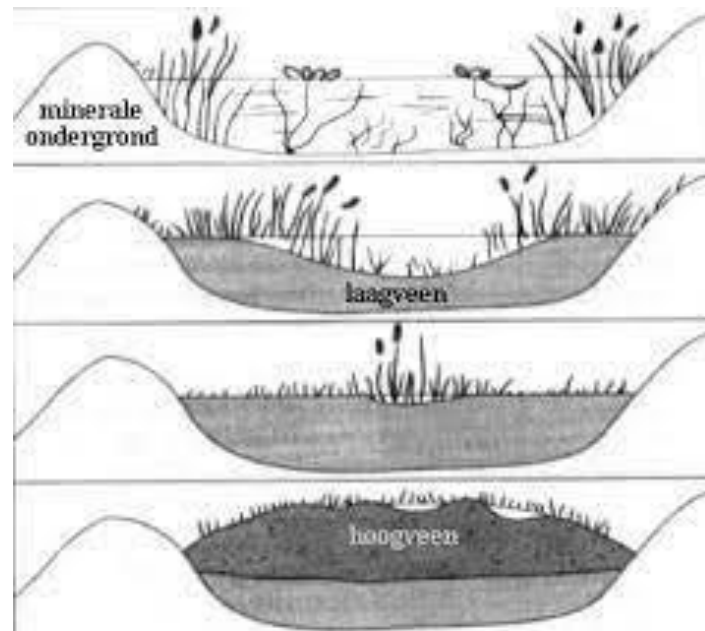

De J. J. C. van der

Van der

HET DOORBREKEN DES DIJKS VAN DE WIJDE WORMER, IN DEN MORGEN VAN 6 FEBRUARIJ 1825
VAN PURMERLAND TE ZIEN.

Trilveen en veenmosrietland

- Bij trilveen is de vegetatiemat nog zeer dun.
- Deze mat of [drijftil of kragge](#) wordt door ophoping van plantenmateriaal in de loop van de tijd steeds dikker.
- Het gevolg is dat het trilveen verzuurt. Dit mede veroorzaakt door de [veenmossen](#) die in de vegetatie verschijnen.
- Het bijzondere van veenmosrietland is de gelaagdheid van de vegetatie. Planten die ondiep wortelen leven van regenwater, planten die diep wortelen profiteren van het water onder de kragge. Daar er onder de kragge meer voedingsstoffen in het water zitten, groeien de diepwortelende planten, zoals [riet](#), boven de vegetatie uit. Wanneer de vegetatiemat nog dikker wordt gaat veenmosrietland over in [moerasheide](#)

- Veenmosrietland en moerasheide zijn oude verlandingsstadia in de reeks van open water naar moerasbos. Vanuit jong rietland kan bij een toenemende dikte meer invloed ontstaan van regenwater, waardoor veenmosrietland en in een later stadium moerasheide tot ontwikkeling kan komen.

In een moeras
ontstaat veen

veen
bestaat uit niet
verteerde
plantenresten

Grondboring

Veenmos
werkt als
een 'spons'

Afkalven veenoevers

PAUZE

Geschiedenis Wormer en Jisp

- Wormer werd in 1063 bij de Abdij genoemd als Weremere
- Wor= were of wier . Dit is een verhoogde dijk, dam.
- Mer = meer, plas
- Inwoners moesten tienden betalen aan de Abdij

Jisp

- Voor het eerst genoemd bij overdracht van een meelmolen
- Gisp (1328), Gyspe (1344), Jhispe (1438), Jhis (1505), Gijs (1561), Ysp (1593), Jesp (1658), lsp (1658) en Gisp (1658).
- Volgens Soeteboom leerde 'meester Pieter Kas' zijn leerlingen de huidige spelling Jisp

Wapen van Wormer

Verbonden Hoofd

- Herkomst onduidelijk (zegel 1531)
- 1816 door Hoge raad van Adel bevestigd
- Kan Christus hoofd voorstellen
- In ME mocht Christus niet ontbloot zijn
- Hoofd is geschonken door krijgshaftige , heeft het afgehakt als soort trofee meegenomen

Spaanse Tijd

- In 1574 weesjongen Jan Gerritsz, met verbonden hoofd vijandige hopman hoofd afgehakt , overhandigd aan Sonoy

Wapen van Jisp

- In 1570 al op het wapen
- Is gemaakt naar aanleiding van de vrede van Rijswijk
- Op een afbeelding uit 1697 staat een gelijke lepelaar, echter op terras van bruin en groen.
- Later installatie Willem V in 1766 veranderd
- In 1816 Hoge Raad besloten rijkskleuren toe te passen

Tolvrij

- In 1280 sloegen Wormers aanvallen van de Friezen af.
- In geval van nood moesten ze als bemanning met 16 riemtalen (32 man) op een heerkoggen de graaf dienen
- Ze werden beloond door Floris V , vrijdom van bede en tol.
- Was erg belangrijk gezien de vele doorgangen voor binnenvaart

- Bewoners leefden van visserij en veeteelt

Haringvisserij, leefomstandigheden

- Haringkaken.
- Frans van Brederode: 1488, haringbuizen in brand gestoken
- Revolte Kaas- en broodvolk vanwege enorme belastingen
- 1514 iets betere welstand mede door visserij
- Dorpskerk werd vergroot

Spaanse Tijd

1573

- Geuzen in Assendelft werden verslagen
- Wormer en Jisp veel krijgsvolk

1574

- Aanval afgeslagen Wormer,
- Enorm verzet , riet branden
- Kalverschans
- Spanjaarden gevangen in Wormer kerk

Geuzen

- Geuzenvendels bezetten Wormer en Jisp
- Bron van ellende. Plundering
- Dorp werd zwaar belast door deze aanwezigheid, hoge kosten
- 1576 ging laatste vendel weg
- Naam geuzen betekent bedelaars.

Poelsluis

- Onderhoud was bron van schermutselingen
- 18^e eeuw
- Patriotten en prinsgezinden

Boongangers

- Schepenen werden gekozen door middel van bonen.
- In een zakje met witte bonen zaten 9 zwarte bonen .
- Zij kozen dan 21 man , hiervan werden op Paasmaandag door de Schout 7 schepenen aan gewezen.

Bataafse Tijd

- Veel belastingen vanwege dure oorlog (betaalde voor een deur en raam belasting)
- Patriotten wenste democratie
- Franse Revolutie 1789
- Bevrijdingsleger trok in 1794 NL in
- Dorpsgenoten waren ook Oranjegezind
- Oude regenten regime werd opzij gezet
- Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap
- In Knollendam vrijheidsboom

Vrijheidsboom

- Dansten rond de boom
De Valeta
- Stond voor nieuwe tijd
- Grondwet ingevoerd

- Fransen lieten Hollanders flink betalen. Onderhoud Franse troepen
- In 1799 werden Engelsen en Russen verslagen door Bataven
- Ook feest in Wormer
- 1805 Lodewijk Napoleon tot koning van Holland
- Napoleon verslagen in 1815 , daarna Prins van Oranje als soevereine vorst

KERK

- In eerste instantie Katholiek tot Spaans beleg
- Daarna gereformeerd
- Doopsgezinden en ook enkel joodse families
- Maarten Donk. (1541 pastoor)
-
- 17^e eeuwse luiklok met wapens van Wormer en Westzaan , in WO II door Duitsers gestolen. Later terug gevonden en hersteld.

Bloeiperiode

- 16^e eeuw tot midden 17^e eeuw
- Beschuit bakkerij, tweeback
- Handel
- Scheepvaart (36 haringbuizen)
- Gegoede burgerij
- Kooplieden
- Molenaars
- Stijfsel fabrikanten
- rolreders

Beschuitbakkerij

- doopsgezinden meegenomen uit Vlaanderen
- 1580 al veel beschuit verkocht in Amsterdam , Haarlem, Friesland, Groningen
- Later oost- en west Indische compagnie
- Veel korenmolens en graannodig
- Door graan tekort soms geen beschuit
- Melk was er in overvloed
- Gistjagers (kochten gezamenlijk het Moerjaenshooft) en een landje . Heet nog steeds Gistjagers

Beschuittoren

- Veel ovens in Wormer en Jisp
- Bakkers mochten vanaf 24.00u tot 18.00u ovens aan
- Werd bekend door luiden van de klok
- 4 gevelstenen zijn in museum te Zaandijk

turf

- Voor ovens alleen turf , zaagsel was verboden i.v.m. brandgevaar
- Op turf zat belasting (turfholders kwam dit halen)
- De belasting kwam in de 18^e eeuw bij het weeshuis (oortjes op turf)

Walvis vaart

- Langzaam weer scheepsbouw
- 1640 eerste walvisvaarder uitreedde, spoedig al meer.
- Verwerking eerst op Spitsbergen
- Veel traankokerijen
- Walvisvaarders(fluitschepen) lagen op de ree bij Hembrug .
- Rede van Texel in konvooi naar poolzee.
- Vooral bloeiperiode Jisp

- Er kwamen scheepswerven, smederijen, wevers, rolrederijen(naaiden stroken zeil aan elkaar)
- Tweeback voor haringvloot en walvisvaart
- Als er geen vis was dan handel met Oostzee, ook naar zuidelijke landen.

- Botten knekelolie
- Leedzetters, zetten botten weer aan elkaar.

- **uit het gedicht van Marijke Karten ‘De Ledenzetters van Jisp 1606 – 1696’**
- *De Jisper ledenzetters! Dè heelmeeesters van botten!
Gekwetsten, door geboorte, werk,
vechten of ravotten,
al wie de mare of geruchten
vernam in steden en gehuchten,
toog, kreupelend op pad.
Dan, door hun ijs’ren duimen, waarmee
niet viel te spotten,
brak ras de helse pijn los, in pezen en in
botten.
Door-in brandewijn te vluchten,
werd gillen: kreunen, zuchten.
’t Was draaglijk: ladderzat!*

Traankokerijen

- Olie die door inkoken van vet ontstaat
- lampolie
- Heel veel stank
- Pruthuizen voor afval
- lijm

Stijfsel makerijen

- Mode
- Mensen uit zuiden gevlucht voor Spanjaarden kenden dit proces
- Oostelijk in het dorp.
- tarwe was nodig(was ook volksvoedsel)
- Overmatig gebruik werd bestraft
- Goed slootwater
- Afval lozing vuil water , stank overlast
- Daarna verplaatst naar het veld

Molens

- Watermolens (Poelmolen, Neckermolen, Jisper of Keijzersmolen en later Zuidermolen)
- Graanmolens
- oliemolens
- Verfmolens
- hennepkloppers
- papiermolen
- Koppels van 2 knechten 18 uur per dag werken slapen op molenzolder 20.00u tot 2.00u dan 2.00u tot 8.00u.
- Tussendoor 2 uur rusttijd om te eten . Soms 20 uur per dag bij ziektes

KAART VAN DE ZAANSTREEK

NAZ INDEDE WAAR DE MOLENS
ONVEER STONDEN EN DIE
EINDE 1920 NOG BESTAAN
VERMOEDELIJK STONDEN ER MEER

- TALLEK HET ZAAH MOLEN
- BOVENKUIER VERBRAND
- GESLOOPT
- VERBRAND HERBOUWD NAARNA GESLOOPT
- VERBRAND HERBOUWD BESTAAT NOG
- BESTAAT NOG
- WATER
- WEGEN
- AANDELENDE
64
MOLENS

De gegevens zijn verzameld uit het archief der gemeente Wormer en nader omschreven in een kerktoehoorders overzicht.
Wormer, December 1939.

Secretariat van Warings

Carol

Paden of lanen, waaraan huizen waren gebouwd, doch waarvan de ligging niet bepaaldelijk kan worden aangegeven.

hooft op de Dorpsstraat. Bevond zich langs de Vischershooft
welke thans evenmin bekend is. Er stonden ongeveer 20
huizen aan:
In de kerk. Zuid en Noord. Ongeveer 12 huizen

in het Oostende. Betalingen alle Oost en West. Liep dus parallel aan de Dorpsstraat. Er kwamen meer dan 25 huizen aan deze laan, vermoedelijk Zuid.

Westerlaan. in het Westende. Balenningen Noord en Zuid, en Oost en West. Ongeveer 15 huizen. De laan lag aan de West zijde der huizen.

Oliemolen de Herder

- Meelmolen De Herder
- Staat nu in Medemblik. Dubbele oliemolen in 1695, zuidkant van het Zwet, (oostende 33)1904 weg gedaan.
- Verkocht en uiteindelijk 1990 herbouwd als meelmolen in Medemblik. Poortershuisje erbij

Papier

- Vanaf 1727 papiermolen
- Jan Honig kocht later molen , had al andere papiermolen
- Eind 18^e eeuw over naar Fam van Gelder
- Eind 19^e eeuw over naar Emst
- Eerst lompen als basis voor papier, later cellulose en houtslip
- Partenrederij

- Daarna ontwikkelingen die zorgen voor verbeteringen.
- Jarenlang belangrijke industrie voor Wormer.
- 1981 van Gelder failliet

Molen de Koker 1679

- Zwarte Hengst
- Meelmolen en pelmolen
- Bovenbouw papiermolen De Hoop of arme Jacob
- Later werd het meelmolen

Samengaan Wormer en Jisp

- 1518, 1611 weer ongedaan
- 1811 per Frans decreet, 1815 ongedaan
- 1991 Wormerland

